

Kâkûyî Hükümdarı Zahîrüddin Ebû Mansûr Ferâmurz ve Dönemi

Kâkûyî Ruler Zahîrüddin Ebû Mansûr Ferâmurz and His Period

Cihan GENÇTÜRK

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi Cihan GENÇTÜRK

Batman Üniversitesi, <https://ror.org/051tsqh55>

İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü, Batman, Türkiye

ORCID: [0000-0002-8802-7632](https://orcid.org/0000-0002-8802-7632)

e-mail: cihan.gencturk@batman.edu.tr

Başvuru/Submitted: 14.04.2023

Kabul/Accepted: 28.08.2023

Atf: Gençtürk, Cihan, “Kâkûyî Hükümdarı Zahîrüddin Ebû Mansûr Ferâmurz ve Dönemi”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Aralık 2023), 521-534.

Citation: Gençtürk, Cihan, “Kâkûyî Ruler Zahîrüddin Ebû Mansûr Ferâmurz and His Period”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (December 2023), 521-534.

Lisans/License:

Öz- Ebû Mansûr Ferâmurz, X. ve XI. yüzyıllar arasında İsfahân, Rey, Hemedân ve Yazd çevresinde hüküm sürmüş olan Kâkûyîler’in ikinci hükümdarıdır. Ferâmurz babası ve aynı zamanda hânedanın kurucu olan Ebû Ca’fer Alâüddevlle Muhammed b. Rüstem Düşmenziyâr’ın iktidarının sonlarına doğru, Gazneliler’e rehin olarak bırakılmıştı. Fakat Gazneliler’in 1040 yılında meydana gelen Dandanakan Savaşı’nda Selçuklular karşısında yenilmesiyle birlikte, özgürlüğüne kavuşmuş ve Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey tarafından Kâkûyîler’in başına getirilmiştir. Ebû Mansûr Ferâmurz, 1041 yılında babasının ölümünün ardından gerçek anlamda iktidarı eline aldı. Ferâmurz’un iktidarı döneminde Kâkûyîler; Büveyhîler’in ve Gazneliler’in zayıflamasıyla birlikte İran’da önemli bir güç olarak ortaya çıkan Selçuklular ile Kâkûyîler’in ilişkileri bazen dostane bazen de hasmane şekilde olmuştur. Bu durum ise Ebû Mansûr Ferâmurz’un iktidarının büyük bir kısmını Selçuklular ile mücadele içerisinde geçmesine neden olmuştur. Bu mücadelenin sonucunda ise Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey hânedanın başkenti olan İsfahân şehrini ele geçirmiş ve hânedan üyelerini buradan uzaklaştırarak onları Yazd şehrine yerleştirmiştir. Bu çalışmada İran’ın önemli bir bölgesi olan ve Rey, Hemedân, İsfahân gibi önemli şehirleri içinde barındıran Cibâl bölgesinde hâkimiyet kuran Kâkûyîler’in Ebû Mansûr Ferâmurz dönemindeki siyasî faaliyetleri mevcut kaynaklar ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler- Ebû Mansûr Ferâmurz, Büveyhîler, Kâkûyîler, Selçuklular, Tuğrul Bey.

Abstract - Abû Mansûr Ferâmurz was the second ruler of the Kâkûyids, who ruled around Isfahân, Rey, Hamadân and Yazd between the Xth and XIth centuries. Ferâmurz had been left as a hostage to the Ghaznavids towards the end of the rule of his father and the founder of the dynasty, Abû Ca’fer Alâüddevlle Muhammed b. Rüstem Düşmenziyâr. However, when the Ghaznavids were defeated by the Seljuks at the Battle of Dandanakan in 1040, he regained his freedom and was appointed as the head of the Qâkûyids by the Seljuk Sultan Tuğrul Beg. After the death of his father in 1041, Abû Mansûr Ferâmurz actually took power. During Ferâmurz’s rule, the relations between the Kâkûyids and the Seljuks, who emerged as an important power in Iran with the weakening of the Büveyhids and Ghaznavids, were sometimes friendly and sometimes hostile. This situation caused Abû Mansûr Ferâmurz to spend most of his rule in struggle with the Seljuks. As a result of this struggle, the Seljuk Sultan Tuğrul Beg captured the city of Isfahan, the capital of the dynasty, and removed the members of the dynasty and settled them in the city of Yazd. In this study, the political activities of the Kâkûyids, who established sovereignty in the Jibâl region, which is an important region of Iran and includes important cities such as Rey, Hamadân and Isfahân, during the reign of Abû Mansûr Ferâmurz will be evaluated in the light of available sources.

Keywords- Ebû Mansûr Ferâmurz, Buwayhids, Kâkûyids, Seljuks, Tughril Bey.

Yayın Tarihi	26 Aralık 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-Turnitin
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26 December 2023
Reviewers	Single Anonymized - A Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

The Kâkûyids were a local dynasty from Deylem that ruled around Isfahân, Rey, Hamadân and Yazd between the Xth and XIth centuries. The founder of the dynasty was Abû Ca'fer Alâüddevle Muhammed b. Rüstem Düşmenziyâr. When Alâüddevle Muhammed died in Muharram 433 (September 1041) after a long period of struggle, his son Abû Mansûr Ferâmurz succeeded him on the Kâkûyid throne. After coming to power, Abû Mansûr Ferâmurz imposed his rule on his brothers Abû Kâlicâr Gerşâsb and Abû Harb. In addition, Ferâmurz's sovereignty was also confirmed by the Seljuk Sultan Tugrul Beg, who defeated the Ghaznavids in the Battle of Dandanakan and emerged as a new power in Iran.

In the early period of his rule, Abû Mansûr Ferâmurz chose to fight against the Seljuks in order to recapture the city of Hamadân, which had once been under Kâkûyid rule. Therefore, he fought against the Seljuk Melik İbrahim Yınal, who had set out to annex Hamadân to the Seljuk lands, and captured the city. However, the Seljuk armies mobilised once again under the command of İbrahim Yınal in accordance with the orders of Sultan Tugrul Beg, captured Hamadân once and for all, and expelled the Kâkûyids from the region. When Abû Mansûr Ferâmurz realised that he could not stand against the Seljuks, he made a deal with them in return for an annual tax and subordination to the Seljuks and managed to stay in Isfâhân.

Having failed against the Seljuks, Abû Mansûr Ferâmurz chose this time to fight against the Büveyhids and attacked Kirmân, which was under the rule of the Büveyh ruler Abû Kâlicâr el-Merzubân. Although Abû Mansûr Ferâmurz achieved some successes in Kirmân, he had to retreat to Isfâhân after Abû Kâlicâr el-Merzubân took action against him and asked for help from the Seljuks against the Büveyhids. However, Sultan Tugrul Beg did not help Ferâmurz, who rebelled against the Seljuks at every opportunity he found, and Ferâmurz gave up his allegiance to the Seljuks and started to read the khutbah in the name of the Büveyhids in the places under his rule, especially in Isfâhân in 1045.

When Abû Mansûr Ferâmurz rebelled against the Seljuks by reciting the khutbah in the name of the Büveyhids, the Seljuk Sultan Tugrul Beg personally took action and besieged the city of Isfâhân, which was surrounded by strong walls. However, when Abû Mansûr Ferâmurz declared his allegiance and agreed to send an annual tax in a determined amount and to recite the khutbah in the name of the Seljuks in and around Isfâhân, an agreement was reached between the two sides.

Although Abû Mansûr Ferâmurz had come to an agreement with the Seljuks, he rebelled every chance he got. In order to put an end to this problem, Sultan Tugrul Beg personally took action against the Qâqûyids and besieged the capital of the dynasty, the city of Isfâhân, and captured the city in 1051 after a long siege. Abû Mansûr Ferâmurz, who had spent most of his rule in struggle with the Seljuks, lost the city of Isfâhân as a result of this struggle. Sultan Tugrul Beg, after capturing the city of Isfâhân, gave emancipation to Abû Mansûr Farâmurz and removed the members of the dynasty from Isfahân and settled them in Yazd city in accordance with his request.

GİRİŞ

Hânedanın kurucu Ebû Ca'fer Alâüddevle Muhammed b. Rüstem Düşmenziyâr'dır. Rüstem Rüstem Düşmenziyâr, Cibâl Büveyhîleri hükümdarı Fahrüddevle b. Rüküddevle'nin eşi Seyyide Hatun'un kardeşiydi. Bundan dolayı Ebû Ca'fer Alâüddevle Muhammed'in kurduğu hanedanın ismi kaynaklarda "İbn Kâkûye", "Püser-i Kâkû", yani dayıoğlu şeklinde geçmektedir.

Ebû Ca'fer Alâüddevle Muhammed b. Rüstem Düşmenziyâr tarafından İran'ın batısında İsfahân merkez olmak üzere kurulmuş olan Deylem asıllı Kâkûyîler'in varlık gösterdikleri ve o dönem için İran'ın önemli şehirlerinden olan İsfahân, Hemedân, Rey ve Yezd şehirleri uzun bir süre Büveyhîler'in hâkimiyetinde kalmıştır. Ancak Büveyhîler'in çöküş sürecine girmesiyle birlikte Büveyhîler'e bağlı mahallî bir hânedan olarak varlığını sürdüren Kâkûyîler, Alâüddevle Muhammed'in politikaları neticesinde zaman içerisinde Büveyhîler'den boşalan yerleri ele geçirerek hâkimiyet alanlarını geniş bir coğrafyaya yaymışlardır.¹

Kakûyîler'in bu yükselişi Gazneliler'in hicrî 420 (miladi 1029) yılında Rey şehrini ele geçirerek, buradaki Büveyhî hâkimiyetine son vermesiyle birlikte sona ermiştir.² Nitekim Kâkûyîler bölgedeki bu güç değişimi karşısında Gazneliler'in tâbîliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte hânedanın kurucusu Alâüddevle Muhammed, ilk dönemlerden itibaren bulunduğu her fırsatta Gazneliler'e karşı isyan etmiş ve bu şekilde kendi iktidarı döneminde hânedanın varlığını muhafaza etmeyi başarmıştır. Onun ölümünün ardından iktidara gelen oğlu Ebû Mansûr Ferâmurz ve halefleri ise Dandanakan savaşında Gazneliler'i yenip, bölgede yeni bir güç olarak ortaya çıkan Selçuklular'a tâbi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.³

1. Zahîrüddin Ebû Mansûr Ferâmurz'un Kâkûyî Tahtına Geçmesi

Kâkûyîler'in kurucu Ebû Ca'fer Alâüddevle Muhammed b. Rüstem Düşmenziyâr, Büveyhîler ve Gazneliler ile girdiği zorlu ve uzun bir mücadelenin ardından Batı İran'da Cibâl bölgesinde yer alan İsfahân, Hemedân ve Rey şehirlerini ele geçirerek kurmuş olduğu Kâkûyî Hânedanlığı'nın hâkimiyet alanını geniş bir coğrafyaya yaymıştır. Ancak Oğuzlarla girdiği zorlu mücadelenin sonucunda Rey ve Hemedân'ı kaybetmiştir. Alâüddevle Muhammed mücadelelerle geçen uzun bir iktidar döneminin ardından Muharrem 433 (Eylül 1041) yılında vefat etmiştir.⁴

Ebû Mansûr Ferâmurz, babasının hükümdarlığı zamanında Gazneli Sultan Mesûd'un yanında rehin olarak bırakılmıştı.⁵ Kaynaklarda geçen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Ebû Mansûr Ferâmurz'un bu durumu esaret şeklinde olmamıştı. Zira Gazneliler'in mağlubiyetiyle sonuçlanan Dandanakan Savaşı'nda Ebû Mansûr Ferâmurz, Gazne saflarında savaşarak esir düşmüştü. Bu konuda Beyhakî'de geçen bilgilere göre Gazneliler, hicrî 431 (miladi 1040) yılında meydana gelen Dandanakan Savaşı'nda Selçuklular karşısında yenildikten sonra, savaş meydanını terk eden Sultan Mesûd'a⁶: "Ebû Mansûr Ferâmurz'un esir edilerek bağlı bir şekilde devenin üstünde götürüldüğü, sonrasında ise bağları çözülerek bir katıra bindirilerek Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'in huzuruna götürüldüğü, Tuğrul Bey'in ise kendisine iltifatlarla bulunarak müsterih olmasını İsfahân ve Rey'in yönetimini kendisine vereceğini söylediği" şeklinde haberler gelmekteydi.⁷ Bu bilgiden anlaşıldığı kadarıyla Ebû Mansûr

¹ Cihan Gençtürk, "Kâkûyîler ve Alâüddevle Muhammed Dönemi (1007-1041)", *History Studies* 14, S. 2, (2022), 316 vdd.

² Cihan Gençtürk, *İran Büveyhîleri (322-448/934-1056) (Siyaset, İdarî Teşkilât ve Sosyo-Kültürel Hayat)* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021), 314-315.

³ Ahmet Güner, "Kâkûyîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 220.

⁴ Gençtürk, "Kâkûyîler ve Alâüddevle Muhammed Dönemi (1007-1041)", 317-323-327.

⁵ Sâdık Seccâdi-Seyyid Ali Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, Tahran, 1374 hş., C. II, 111.

⁶ Dandanakan Savaşı'ndan sonra Sultan Mesûd cenahında meydana gelen olaylar hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Ahmet Yılmaz, *Sultan I. Mesûd Devri Gazneliler Tarihi (1030-1041)* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021), 293 vdd.

⁷ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, (Neşr. Ali Ekber Feyyâz), (be ihtimâm-i Muhammed Ca'fer Yâhakkî) (Meşhed: İntişârât-i Dânişgâh-i Firdevsi, 1383 hş.), 592-59. Ayrıca bkz. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, C. I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), 342-343; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of The Iranian World (A. D. 1000-1217)", *The Cambridge History of Iran*, C. V (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), 38; aynı müellif, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", (Ed. C. E. Bosworth), *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia* (London: Variorum Reprints, 1977), 82; Ahmet Güner, "Yezd Kâkûyîleri (Kâkveyhîler) ve Selçuklular", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi* (Konya: Selçuklu

Ferâmurz her ne kadar Gazneliler'in saflarında yer almışsa da durumundan haberdar olan Tuğrul Bey, ona ilgi göstermekle kalmamış Kâkûyîler'in hâkimiyetinde bulunan İsfahân'ın yanı sıra Rey şehrini de kendisine vermişti. Ancak tarihlere dikkat edildiği zaman Alâüddevle Muhammed'in hala hayatta olduğu ve bu sırada İsfahân'da Kâkûyî tahtında oturduğu anlaşılmaktadır. Tuğrul Bey'in böyle bir karar almasının nedeni muhtemelen Alâüddevle Muhammed'in uzun mücadelelerin ardından Gazneliler ile anlaşmış, bastırdığı paralarda⁸ Sultân Mesûd'un ismine yer vererek Gazneliler'in hâkimiyetini kabul etmiş olmasıdır.

Bu gelişmelerden bir süre sonra Alâüddevle Muhammed zikrettiğimiz tarihte ölünce onun yerine Kâkûyîler'in başına büyük oğlu Zahirüddin Ebû Mansûr Ferâmurz geçti. Ferâmurz'un kardeşi Ebû Kâlicâr Gerşâsb Nihâvend'e giderek orayı muhafaza altına aldı ve ardından Cibâl bölgesine bağlı bazı yerleri zapt ederek buraları kendi hâkimiyeti altına aldı.⁹ Bir diğer kardeşi Ebû Harb ise ilk başlarda her ne kadar, ağabeyinin yanında kalıp hükümdarlığını tanımışsa da ilk fırsatta ona isyan etti. Ferâmurz, kendisine elinde bulunan hazinenin bir kısmını vermeyi reddederek isyan eden Netanz Kalesi'nin¹⁰ kumandanının üzerine yaptığı sefer sırasında yanında bulunan kardeşi Ebû Harb, Kâkûyî kuvvetleri kale önüne geldiği zaman, abisi Ferâmurz'a isyan ederek kale kumandanının yanına gitti. Bu gelişme üzerine Ebû Mansûr Ferâmurz İsfahân'a geri dönmek zorunda kaldı. Abisinin geri çekildiğini gören Ebû Harb konumunu güçlendirmek için o sırada Rey'de bulunan Oğuzlar (Türkmenler)'a¹¹ elçi gönderip onlardan yardım istedi. Bunun üzerine Oğuzlara mensup bir grup, ona yardım üzere harekete geçerek Kâcân¹² (Kâşân)¹³ üzerine yürüyerek burayı ele geçirip Ebû Harb'e teslim ettikten sonra Rey'e geri döndüler. İsfahân'a gitmiş olan Ebû Mansûr Ferâmurz ise bu gelişmelerden haberdar olunca Kâcân'ı ele geçirmek üzere buraya asker sevk etti. Bunu haber alan kardeşi Ebû Harb, Kürtlerden ve diğer kavimlerden müteşekkil bir ordu hazırlayarak, bu orduyu kendi hizmetinde bulunan bir kumandanın liderliğinde İsfahân'ı ele geçirmek üzere oraya sevk ettiyse de bunu haber alan Ferâmurz'un onlara karşı bir orduyu harekete geçirmesi üzerine meydana gelen savaşta Ebû Harb'in ordusu bozguna uğratıldı ve bir kısmı da esir alındı. Bu zaferin ardından Ferâmurz ordusuyla harekâtına devam ederek Ebû Harb'i sığınmış olduğu Netanz Kalesi'nde muhasara altına aldı. Ebû Harb ise buna karşı koyamayacağını anlayınca kaleden gizlice çıkarak, Fars-Hûzistân Büveyhîleri'nin hükümdarı Ebû Kâlicâr el-Merzubân b. Sultânüddevle'ye sığınmak üzere Şîrâz'a kaçtı ve bir zamanlar Cibâl Büveyhîleri'nin hâkimiyeti altında bulunan İsfahân'ı¹⁴ ele geçirmesi konusunda onu teşvik etti. Bunun üzerine Ebû Kâlicâr İsfahân'a gidip şehri muhasara ettiyse de Ebû Mansûr Ferâmurz'un mukavemetiyle karşılaştı ve uzun süren bir mücadelenin ardından Ferâmurz'un bir miktar haraç vermesi şartıyla İsfahân'da kalması yönünde bir anlaşma sağlandı. Bunun üzerine Büveyh orduları geri dönünce Ebû Harb muhasara altında

Araştırmaları Merkezi Yayını, 11-13 Ekim 2001), 357; Bosworth, "Kâkûyids", *Encyclopaedia of Islam*, E. J. Brill. Leiden 1997, C. IV, 465; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 111.

⁸ George C. Miles, *The Numismatic History of Rayy*, Numismatic Studies, No. 2 (New York: The American Numismatic Society, 1938), 192-193; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 79; Gençtürk, "Kâkûyîler ve Alâüddevle Muhammed Dönemi (1007-1041)", 327.

⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, C. VII, (Trc. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın) (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2016), 93; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, C. IV, 649; Kâdi Ahmed Gaffârî-yi Kazvinî, *Târîh-i Cihân Ârâ*, İntişârât-i Kitâb Furûşî-yi Hâfiz, Tahran, 1338 hş., 81; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 81; Abbâs İkbâl Âştîyanî-Hasan Pîrnîya, *Târîh-i Kâmil-i İrân (ez Guzeşte tâ be İmrûz)*, C. II, be ihtimâm-i Saîd Kâanî (Tahran: İntişârât-i Gülistân-i Şâirân, 1385 hş.), 708; Erdoğan Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İrân", *Selçuklular (Makaleler)* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011), 85; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112; Güner, "Kâkûyîler", *DİA*, C. XXIV, 220.

¹⁰ Netanz, İsfahân'a bağlı bir kasaba olup, burada bulunan kale bu isimle anılmıştır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemû'l-Büldân*, C. V (Beyrut: Dâr Sâdir, 1977), 292; Guy Le Strange, *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İrân ve Orta Asya)*, (Çev. Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar) (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015), 270.

¹¹ Rey şehri Alâüddevle Muhammed'in uzun uğraşları sonucunda Kâkûyî hâkimiyetine girmiş olsa Oğuzlar (Türkmenler)'la girişilen zorlu mücadelelerin ardından Rey şehri Kâkûyî hâkimiyetinden çıkıp, Oğuz hâkimiyetine girmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Gençtürk, "Kâkûyîler ve Alâüddevle Muhammed Dönemi (1007-1041)", 327-328.

¹² İbn Haldûn bu yerin ismini Cercân şeklinde kaydetmektedir. İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed, *Târîhu İbn Haldûn*, C. IV, (Neşr. Halil Şehhâde-Süheyl Zekkâr) (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2001), 649.

¹³ Kâşân; İsfahân ile Tahran arasındaki tarihi karayolu üzerinde kurulmuş bir şehirdir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Rıza Kurtuluş, "Kâşân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, TDV Yayınları, İstanbul 2002, 3-4.

¹⁴ Alâüddevle Muhammed, Cibâl Büveyhîleri hükümdarı Mecdüddevle devrinde İsfahân'a vali olarak tayin edilmişti. Ancak Büveyhîler'in bölgedeki otoritesinin zayıflamasıyla Alâüddevle Muhammed, onlara karşı harekete geçerek İsfahân'da yönetimi eline almakla birlikte Büveyh hâkimiyetinde bulunan bir değer şehir olan Hemedân'ı da ele geçirerek bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Gençtürk, *İrân Büveyhîleri (322-448/934-1056)*, 302-303-307.

bulunan Netanz Kalesi'ne geri dönmek zorunda kaldı. Ancak şiddetli bir şekilde muhasara altına alınınca kardeşi Ebû Mansûr'a haber gönderip barış talebinde bulundu. Kalede bulunan hazinenin bir kısmını kardeşi Ferâmurz'a vermesi ve Ebû Harb'in de orada aynı vaziyette kalması şartıyla iki taraf arasında anlaşma sağlandı (hicrî 433/ miladi 1041-1042).¹⁵

2. Kâkûyîler ile Selçuklu Meliki İbrahim Yınal Arasında Meydana Gelen Olaylar

Tuğrul Bey'in anne bir kardeşi olan İbrahim Yınal,¹⁶ Dandanakan Savaşı'ndan sonra kendisine verilen görev doğrultusunda Rey şehrini ele geçirmek üzere batıya Cibâl bölgesine doğru harekete geçmişti. Bu sırada Rey şehrine hâkim olmuş olan Türkmenler ise bu gelişmelerden sonra Rey'i terk ederek batıya doğru gitmek zorunda kalmışlardı.¹⁷ Daha önce de değindiğimiz üzere burası Tuğrul Bey tarafından Ebû Mansûr Ferâmurz'a verilmişti. Muhtemelen bundan dolayı İbrahim Yınal Cibâl bölgesinin başkenti konumunda olan Rey şehrini ele geçirmeden önce Ebû Mansûr Ferâmurz'a haber göndererek onunla anlaşmak istemişti. Ancak Ferâmurz bunu kabul etmediği gibi Hemedân ve Burûcird¹⁸ üzerine yürüyüp, her iki şehri ele geçirmek suretiyle İbrahim Yınal'a meydan okumuştur (hicrî 433/ miladi 1041-1042). Ayrıca Ferâmurz, ona karşı konumunu güçlendirmek için kardeşi Ebû Kâlicâr Gerşâsb¹⁹ ile anlaşarak, İsfahân'ı iktâ olarak kendisine vermişti. Ebû Kâlicâr Gerşâsb da bunun karşılığı olarak hâkimiyetinde bulunan yerlerde hutbeyi abisi Ferâmurz adına okutmaya başlamıştı.²⁰ Kaynaklarda geçen bilgilere göre iki kardeş arasında işbirliğini tesis edip, bu durumun devam etmesini sağlayan kişi ise el-Kiyâ Ebû'l-Feth el-Hasan b. Abdullah'dır.²¹

Bu gelişmeler üzerine İbrahim Yınal, harekete geçerek Burûcird'i ele geçirdi. Daha sonra da Ebû Kâlicâr Gerşâsb idaresinde bulunan Hemedân'ı ele geçirmek üzere harekete geçti. Ebû Kâlicâr Gerşâsb ise bunu haber alınca İbrahim Yınal'a karşı koyamayacağını anlayıp şehri terk ederek Şâbûrhâst (Sâbûrhâst)²² gitti. Onun şehirden ayrılmasıyla birlikte İbrahim Yınal Hemedân önüne gelerek karargâh kurdu. Ancak Ebû Kâlicâr Gerşâsb'ın yönetiminden memnun olmayan Hemedân halkı, kendisine haber göndererek, Ebû Kâlicâr Gerşâsb'ın şehre bir daha hâkim olmaması şartıyla Selçuklu Sultanı'nın emrine uyararak şehri teslim edeceklerini söyleyince, İbrahim Yınal halktan bir miktar para alarak Hemedân'dan ayrılıp Şâbûrhâst'a sığınmış olan Ebû Kâlicâr Gerşâsb'ın üzerine yürüdü. Gerşâsb'ın bu haber alınca burada bulunan Şâbûrhâst Kalesi'ne çekildi. İbrahim Yınal bu gelişme karşısında Şâbûrhâst kasabasını muhasara edip, burayı ele geçirdikten sonra elde ettiği ganimetlerle birlikte o sırada Rey'de bulunan Tuğrul Bey'in yanına gitti.²³ Bu arada İbrahim Yınal bölgeden

¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 93-94; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, C. IV, 649; Kazvinî, *Târîh-i Cihân Ârâ*, 81; Bosworth, "Dailamîs in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 81; Hüseyin Kulî Sütüde, *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, C. II (Tahran: Çâphâne-yi Dânişgâh-i Tahran, 1346 hş.), 5; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 111-112.

¹⁶ Zahrüddin Nîşâburî, *Selçuknâme*, (Neşr. Mîrzâ İsmâil Afşâr) (Tahran: İntişârât-i Esâtîr, 1390 hş.), 18; Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, (Çev. Ömer Rıza Doğrul) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1945), 298; Reşîdüddin Fazlullah, *Cami'üt-Tevârih Selçuklu Devleti*, (Çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş) (İstanbul: Selenge Yayınları, 2010), 96. Krş. Cihan Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", *Türkiyat Mecmuası* 23, (2013), 122-123.

¹⁷ el-Bundârî, İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, (Çev. Kıvameddin Burslan) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1946, 6; Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", 122-123.

¹⁸ Burûcird, Hemedân ile Kerec arasında yer alan bir şehirdir. Bkz. ¹⁸ İstahrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-İstahrî el-Fârisî, *Ülkelerin Yolları*, (Çev. Murat Ağarı) (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2015, 185; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. I, 404.

¹⁹ İbn Haldûn, Ferâmurz'un Ebû Kâlicâr Gerşâsb ile değil diğer kardeşi Ebû Harb ile tanıştığını kaydetmektedir. Bkz. İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, C. IV, 650.

²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 94; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, C. IV, 649-650; Âştîyanî-Pirniya, *Târîh-i Kâmil-i İran*, C. II, 708; Bosworth, "Dailamîs in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 81; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İran", 86; Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", 123; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 94; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, C. IV, 650.

²² Kaynaklarda Şâbûrhâst, Sâbûrhâst, Sâburhavâst şeklinde geçen bu yer Cibâl bölgesinde Luristân'a bağlı bir kasabadır ve aynı zaman da bu kasabada yer alan bir kalenin ismidir. Bkz. Strange, *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya)*, 260-261.

²³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 102; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, C. IV, 650; Bosworth, "Dailamîs in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 82; Âştîyanî-Pirniya, *Târîh-i Kâmil-i İran*, C. II, 708; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019), 245; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İran", 86;

ayrılması birlikte kaleye çekilmiş olan Ebû Kâlicâr Gerşâsb, Hemedân üzerine yürüyerek, şehri tekrar ele geçirdi (hicrî 433/ miladi 1041-1042).²⁴

3. Selçuklular'ın Hemedân'a Hâkim Olması

Yukarıda Tuğrul Bey'in Rey'e gelmesinden bahsetmiştik. Tuğrul Bey Rey'e geldikten sonra harabeye dönmüş olan şehri imar ederek devletin başkentini Nişâbûr'dan buraya nakletmişti (hicrî 434/miladi 1042-1043).²⁵ Sonrasında ise bölgede bulunan mahallî hânedanların hükümdarlarına askerî birlikler yollayarak onlardan itaat etmelerini ve bir miktar para göndermelerini istemişti. Bu hükümdarlar arasında Ebû Mansûr Ferâmurz da vardı. Kaynaklarda geçen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Tuğrul Bey'in İsfahân'a göndermiş olduğu askerî birlikler buraya vardığında Ebû Mansûr Ferâmurz itaat etmeyi reddetmişti. Zira buraya yollanan askerî birlik İsfahân'a bağlı köy ve kasabalara saldırıp, buraları yağmaladıktan sonra geri dönmüştü.²⁶

Selçuklu kuvvetleri Rey'e ulaştıklarında Tuğrul Bey, Ebû Mansûr Ferâmurz'u itaat altına almak için İsfahân'a doğru harekete geçti. Ancak bunu haber alan Ferâmurz'un itaatini bildirip, istenilen parayı vermesi üzerine bundan vazgeçti (hicrî 434/ miladi 1042-1043).²⁷ Bu arada Ebû Mansûr Ferâmurz'un hicrî 434 (miladi 1042-1043) tarihinde bastırıldığı bir sikkede Tuğrul Bey'in de adına yer vermesi bu sefer dolayısıyla Kâkûyîler'in Selçuklular'ın tâbîliğini kabul ettiklerini göstermektedir.²⁸

Ebû Mansûr Ferâmurz'u itaat altına alan Tuğrul Bey hareketinin yönünü Hemedân'a çevirerek şehri Ebû Kâlicâr Gerşâsb'dan aldı. Bu arada İbnü'l-Esîr, Gerşâsb'ın Tuğrul Bey henüz Rey'deyken onunla birkaç kez haberleştikten sonra Hemedân'a geldiğini, Tuğrul Bey'in ise Hemedân'ı ele geçirmeden önce onunla birlikte Ebher ve Zencân'a gittikten sonra Hemedân'ı elinden aldığını kaydetmektedir.²⁹ Gerşâsb'ın ordusunda bulunan askerler ise bu gelişmelerden dolayı yanından ayrılarak dağıldırsa da Kinkever Kalesi'nde bulunanlar Gerşâsb'a bağlı kalmaya devam ettiler. Öte yandan Tuğrul Bey Kinkever Kalesi'ni ele geçirmek için harekete geçtiğinde kalede bulunanların Gerşâsb'ın canı pahasına kaleyi savunmaktan vazgeçmeyeceklerini kendisine iletiler. Bunun üzerine Tuğrul Bey, Gerşâsb'a kalede bulunanların kendisine itaat ettikleri için kaleyi teslim etmediklerini söyleyerek, kaleye gitmesini ve ikinci bir emre kadar orada kalmasını emrederek onu Kinkever Kalesi'ne gönderdi. Tuğrul Bey bu gelişmelerden sonra, Nasır el-Alevî'yi Hemedân'a nâibi (vali) olarak tayin edip Rey'e geri döndü (hicrî 434/ miladi 1042-1043).³⁰ Böylece Hemedân Kâkûyîler'in hâkimiyetinden çıkmış oldu.

Ebû Kâlicâr Gerşâsb, bu gelişmelerden sonra gittiği Kinkever Kalesi'nde iki yıl kaldıktan sonra kaleden ayrılarak Hemedân üzerine yürüyerek şehri ele geçirip, Sultan Tuğrul Bey'in burada bulunan

Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", 124; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

²⁴ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Muntazam fi Târîhi'l Mülûk ve'l-Ümem*, C. XV, (Neşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ-Mustafa Abdülkâdir Atâ), (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1995), 279; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 102; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, C. IV, 650; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 82; Âştîyanî-Pîrnîya, *Târîh-i Kâmil-i İnan*, C. II, 708; Kafesoğlu, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 245; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İnan", 86; Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", 124; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 103; Reşîdüddîn Fazlullah, *Cami'üt-Tevârih Selçuklu Devleti*, 96; Osman Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2009), 111.

²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 104; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, C. IV, 650; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 82; Âştîyanî-Pîrnîya, *Târîh-i Kâmil-i İnan*, C. II, 708; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İnan", 86; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

²⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 104.

²⁸ George C. Miles, "The Coinage of The Kâkwayhid Dynasty", *Iraq* Vol 5/2, British İnstitute for The Study of Iraq, (1938), 94-95; aynı müellif, "Another Kâkwayhid Note", *Museum Notes*, Vol. 18 (New York: American Numismatic Society, 1972), 147. Ebû Mansûr Ferâmurz, 435 (1043-1044) yılında İsfahan'da bastırıldığı bir diğer parada yine Tuğrul Bey'in adına yer vermektedir. Bkz. Miles, "Another Kâkwayhid Note", s 147-148; Hasan Rızâi Bağbidî, *Sikkehâ-yi İnan der Dovre-yi İslâmî ez Âğâz tâ ber Ameden-i Selçûkiyân* (Tahran: İntişârât-i Sâzmân-i Mutâla'a ve Tedvîn-i Kitâb-i Ulûm İnsânî-i Danişgâhhâ, 1393 hş.), 547.

²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 104.

³⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 104; Âştîyanî-Pîrnîya, *Târîh-i Kâmil-i İnan*, C. II, 708-709; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İnan", 86-87; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 111-112.

nâibini ve adamlarını şehirden uzaklaştırdı. Ayrıca Selçuklular'a karşı elini güçlendirmek üzere Büveyhîler'e bağlılığını bildirerek, Hemedân'da hutbeyi Büveyh hükümdarı Ebû Kâlicâr el-Merzubân adına okutmaya başladı (hicrî 436/miladi 1044-1045).³¹ Bunu haber alan Tuğrul Bey, İbrahim Yınal'ı bir kez daha Hemedân'ı ele geçirmesi için İran'ın önemli bölgelerinden olan Cibâl bölgesine gönderdi. İbrahim Yınal'ın aldığı emir doğrultusunda Hemedân üzerine yürüdüğünü haber alan Ebû Kâlicâr Gerşâsb, korkuya kapılıp, şehri terk ederek Cevzekân³² Kürtlerine sığındı. İbrahim Yınal ise Hemedân'a gelerek şehri zapt etti. Böylece şehir bir kez daha Kâkûyîler'in hâkimiyetinden çıkarak Selçuklular'ın hâkimiyetine girdi (hicrî 437/miladi 1045-1046).³³

İbrahim Yınal Hemedân'ı ele geçirdikten iki yıl sonra Kâkûyîler'in bu bölgedeki hâkimiyetlerine son vermek üzere Ebû Kâlicâr Gerşâsb adına yönetilen Kinkever Kalesi'ni muhasara altına aldı. Kaleyi Gerşâsb adına muhafaza eden kale kumandanı Ukber b. Fâris ise bu muhasaraya direndiyse de erzaklarının azalması sonucunda kendilerine emân verilmesi şartıyla kaleyi teslim etmeyi kabul etti. Böylece hicrî 439 (miladi 1047-1048) yılında Kinkever Kalesi de Selçuklu hâkimiyetine girdi.³⁴ Ebû Kâlicâr Gerşâsb ise bu gelişmelerin ardından Kâkûyî topraklarını terk edip, metbû tanıdığı Büveyhîler'e sığınarak, ömrünün sonuna kadar Büveyh hâkimiyetinde bulunan Hûzistân bölgesinin başkenti Ahvâz'da kaldı (hicrî 443/ miladi 1051-52).³⁵

4. Ebû Mansûr Ferâmurz'un Kirmân'a Saldırması ve Meydana Gelen Olaylar

Daha önce Ebû Mansûr Ferâmurz ile Büveyh hükümdarı Ebû Kâlicâr el-Merzubân arasında yapılan anlaşmadan bahsetmiş ve Ferâmurz'un Büveyhîler'e itaat ettiğine değinmiştik. Ancak Kâkûyîler, Selçuklular karşısında üst üste aldıkları mağlubiyetlerden sonra hâkimiyet alanlarını ele geçirilmesi konusunda nispeten daha zayıf bir bölge olan Kirmân'a çevirmişlerdi. Kirmân ise bu sırada Büveyhîler'in elindeydi. Bununla birlikte Büveyh hükümdarı Ebû Kâlicâr el-Merzubân hânedan üyeleriyle giriştiği iktidar mücadelesi yüzünden Kirmân'a gerekli olan önemi veremiyordu.³⁶

Ebû Mansûr Ferâmurz, Ebû Kâlicâr el-Merzubân ile yaptığı anlaşmayı bozarak, onun hâkimiyetinde bulunan Kirmân'a ordu sevk etti. Bölgeye gelen birlikler büyük bir dirençle karşılaşmadan burada bulunan iki kaleyi içindeki ganimetlerle birlikte ele geçirdiler. Ebû Kâlicâr ise bu gelişmelerden haberdar olunca Ferâmurz'a haber göndererek, aldığı kaleleri teslim edip, bölgeden ayrılmasını istedi. Ancak Ferâmurz, onun bu isteklerini kabul etmedi. Ebû Kâlicâr el-Merzubân onu bölgeden uzaklaştırmak için bir ordu hazırlayarak Eberkûh'a³⁷ göndererek orayı ele geçirdi. Ferâmurz ise Büveyh ordusuna karşı koymak üzere ordusunu Eberkûh'a gönderdi. Ebû Mansûr Ferâmurz'un bu hamlesini karşılıksız bırakmayan Ebû Kâlicâr el-Merzubân Eberkûh'da bulunan orduya takviye olarak bölgeye ikinci bir ordu sevk etti. Bu gelişmelerden sonra karşı karşıya gelen iki ordu arasında meydana gelen savaşta Kâkûyî kuvvetleri yenilgiye uğratarak daha önce Kirmân'da ele geçirdikleri mallar da

³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 115; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 82; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İran", 87; Âştîyanî-Pîrnîya, *Târîh-i Kâmil-i İran*, C. II, 709; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı* (İstanbul: MEB, 1976), 23-24 Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 111; Güner, "Kâkûyîler", *DİA*, C. XXIV, 220.

³² Irâk-ı Arap (Aşağı Mezopotamya) ve Irâk-ı Acem (Cibâl) sınırlarında yer alan Hulvân şehri dolaylarında bulunan bir yerleşim yeri olup, aynı zamanda burada yaşayan bir Kürt kabilesinin ismidir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. II, 184

³³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 117; Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l Müeyyed İmâdüddîn İsmâil b. Ali b. Mahmûd el-Eyyûbî, *el-Muhtasar fî Ahbârî'l-Beşer*, C. II, (Neşr. es-Seyyid Muhammed Abdullatif el-Habîb vd.), el-Matbaatü'l-Hüseyniyyeti'l Mısriyye, Kahire, 1907, 169; İbnü'l-Verdi, Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer, *Târîhu İbnü'l-Verdi (Tetimmetü'l-Muhtasar fî Ahbârî'l-Beşer)*, C. I (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1996), 338; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 82; Sergey Grigoreviç Agacanov, *Selçuklular*, (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev) (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2006) 111; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İran", 87; Bosworth, "Kâkûyids", *El²*, C. IV, 466; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 111; Güner, "Kâkûyîler", *DİA*, C. XXIV, 220.

³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 124; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 83; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İran", 87-88; Güner, "Kâkûyîler", *DİA*, C. XXIV, 220.

³⁵ Kazvîni, *Târîh-i Cihân Ârâ*, 82; Sütüde, *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, C. II, 5; Bosworth, "Kâkûyids", *El²*, C. IV, 466; Güner, "Kâkûyîler", *DİA*, C. XXIV, 220

³⁶ Gençtürk, *İran Büveyhîleri (322-448/934-1056)*, 230-231.

³⁷ Eberkûh Fars bölgesinde yer alan önemli bir şehirdir. Bkz. İstahrî, *Ülkelerin Yolları*, 127.

onlardan geri alındı. Ayrıca Kâkûyî kuvvetlerini komuta eden Emîr İshâk b. Yınal da esir alındı. (hicrî 435/miladi 1043-1044).³⁸

Ebû Mansûr Ferâmûr'a gelecek olursak; bu olaylardan sonra Büveyhîler karşısında duramayacağını anlayıp, onların düşmanı olan Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e sığındı. Ancak Tuğrul Bey, her fırsatta isyana kalkışan Ebû Mansûr Ferâmûr'a umduğu desteği vermedi. Bunun üzerine Ferâmûr, Ebû Kâlicâr el-Merzubân ile anlaşmak amacıyla ona haber göndererek itaatini arz etti. Ebû Kâlicâr el-Merzubân da bunu kabul edince iki taraf arasında anlaşma sağlandı. Bu gelişmelerin ardından İsfahân ve ona bağlı yerlerde Muharrem 437 (Temmuz-Ağustos 1045) tarihinde hutbe, Büveyh hükümdarı Ebû Kâlicâr el-Merzubân'ın adına okunmaya başlandı.³⁹

5. Selçuklular'ın İsfahân'a Hâkim Olması

Ebû Mansûr Ferâmûr yukarıda da belirttiğimiz gibi İsfahân'da hutbeyi Büveyhîler adına okutmakla birlikte Selçuklular'a olan bağlılığına son vermişti. Tuğrul Bey ise gelişmeler karşısında harekete geçerek Kâkûyîler'e son darbeyi vurmak üzere İsfahân'ı muhasara etti.⁴⁰ Ancak Ebû Mansûr Ferâmûr'un Selçuklu hazinesine belirlenen miktarda yıllık vergi göndermesi ve İsfahân ile çevresinde hutbeyi Selçuklular adına okutmayı kabul etmesi karşılığında iki taraf arasında anlaşma sağlandı (hicrî 438/ miladi 1046-1047).⁴¹

Ebû Mansûr Ferâmûr her ne kadar bu anlaşma gereği Selçuklu hâkimiyeti kabul ederek hicrî 440 (miladi 1048-1049) yılında İsfahân'da bastırıldığı paralarda Tuğrul Bey'in adına yer vermiş olsa da⁴² bulduğu her fırsatta Selçuklular ile Büveyhîler arasında bir denge politikası izleyip, yerine göre Selçuklular'dan yerine göre de Büveyhîler'den yana bir siyaset izliyordu. Ebû Mansûr Ferâmûr'un bu siyasetine son vermek isteyen Sultan Tuğrul Bey, bizzat harekete geçerek İsfahân'a yürüdü. Ebû Mansûr Ferâmûr ise bu gelişme karşısında surlarına güvendiği İsfahân şehrine çekildi.⁴³ İsfahân şehrinin etrafı Cibâl Büveyhîleri'nin kurucusu Rüküddeve Ebû Ali Hasan b. Büveyh zamanında sağlam surlarla çevrilmişti.⁴⁴ Bu durum şehrin müdafaasını kolaylaştırdığı gibi muhasaraların da uzun sürmesine olanak sağlamıştı. Nitekim Sultan Tuğrul Bey Muharrem 442 (Mayıs-Haziran 1050) tarihinde İsfahân'a gelip, şehri muhasara altına aldığı anda, bu durum 1 yıla yakın sürmüştü. Ancak İsfahân muhasaranın uzaması sonucunda Selçuklu kuvvetlerinin kente bağlı köy ve kasabaları tahrip etmesi, Ebû Mansûr Ferâmûr ve ahaliyi zor durumda bırakmıştı.⁴⁵ Bu konuda bilgi veren Abûl-Farac, bu muhasaradan dolayı İsfahân ahalisinin büyük sıkıntılar çektiğini, bundan dolayı ahalinin Abbâsi halifesine haber göndererek, kendilerine yardımcı olmasını istediklerini, halifenin de Tuğrul Bey'e haber göndererek, İsfahân halkına merhamet etmesini istediğini, ancak halifeden bir takım unvanlar isteyen Tuğrul Bey'in ilk başta bunu kabul etmediği, halifenin, kendisine istediği unvanları vermesi üzerine halifenin ricasını kabul ettiğini

³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 111; Bosworth, "Dailamîs in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 83; Âştîyanî-Pîrnîya, *Târîh-i Kâmil-i İrân*, C. II, 709-710; Muhammed Hüdâverdi Taçâbâdî, *Târîh-i Sîyâsî ve İçtimâî-yi Kîrmân: Ez Vurûd-i İslâm tâ Pâyân-i Âl-i Büveyh* (Kîrmân: İntişârât-ı Merkez-i Kîrmân Şînâsî, 1386 hş.), 134-135; Gençtürk, *İrân Büveyhîleri* (322-448/934-1056), 231; Seccâdî-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 118; Bosworth, "Dailamîs in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 83; Sütüde, *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, C. II, 4; Seccâdî-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 122; Âştîyanî-Pîrnîya, *Târîh-i Kâmil-i İrân*, C. II, 710; Sütüde, *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, C. II, 4; Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 126; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İrân", 87; Seccâdî-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

⁴¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 122; Âştîyanî-Pîrnîya, *Târîh-i Kâmil-i İrân*, C. II, 710; Sütüde, *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, C. II, 4; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İrân", 87; Osman G. Özgüdenli, "Bir Ortaçağ İrân Şehrini Anatomisi: İsfahân (650-1500)", *Name-i Aşina* 5/ 11, (2003), 65-66; Seccâdî-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

⁴² Miles, "The Coinage of The Kâkwayhid Dynasty", 95.

⁴³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 142; Kazvîni, *Târîh-i Cihân Ârâ*, 81-82; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İrân", 88;

⁴⁴ Hamdullah Müstevfî-yi Kazvîni, Ebû Bekr b. Ahmed b. Nasr, *Nüzhetü'l Kulûb*, (Neşr. G. Le Strange) (Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1389 hş.), 48; Gençtürk, *İrân Büveyhîleri* (322-448/934-1056), 392.

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 142; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, 170; İbnü'l-Verdî, *Târîhu İbnü'l-Verdî*, C. I, 341; Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, 305; ez-Zehabî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm (Hicrî 441-460)*, C. XXX, (Neşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî) (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-Arabî, 1994), 8; Kazvîni, *Târîh-i Cihân Ârâ*, 82; Bosworth, "Dailamîs in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 84; Âştîyanî-Pîrnîya, *Târîh-i Kâmil-i İrân*, C. II, 710-711; Sütüde, *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, C. II, 4; Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 126; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İrân", 88; Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular (Büyük Selçuklu Devleti Tarihi 1040-1157)*, C. I (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 95;

kaydetmektedir.⁴⁶ Bunun neticesinde Tuğrul Bey'e haber göndererek daha önceleri olduğu gibi itaat arz etmek ve mal vermek istediklerini bildirdiler. Fakat bu durumu birçok kez kabul eden Tuğrul Bey, Ebû Mansûr Ferâmurz'un tekrardan isyan edeceğini bildiğinden bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine surların ardındakiler teslim olmayıp bir süre daha direndilerse de; erzakları tükenince şehri savunmaktan vazgeçerek Tuğrul Bey'e teslim oldular. Böylece İsfahân Selçuklu hâkimiyetine girmiş oldu (Muharrem 443/Mayıs-Haziran 1051).⁴⁷ Bu muhasarada Tuğrul Bey'in yanında yer alan ve Vîs u Râmîn adlı mesnevinin müellifi olan Fahreddîn Es'ad Gûrgânî,⁴⁸ bu eserinde "Tuğrul Bey'in İsfahân'ı ele Geçirmesi" başlığı altında İsfahân'ın muhasara altına alınması ve Selçuklu başkenti yapılmasını dair bilgiler vermektedir.⁴⁹

Sultan Tuğrul Bey şehri teslim aldıktan sonra ahaliye iyi davrandı, ayrıca Ebû Mansûr Ferâmurz'un emrinde olan askerlere emân vererek, onlara Cibâl bölgesinde bulunan bazı yerleri iktâ etti. Ebû Mansûr Ferâmurz'a bakacak olursak, Tuğrul Bey, İsfahân'ı ondan almış olsa da ona Fars bölgesinin kuzeyinde yer alan Yezd ve Eberkûh şehirlerini iktâ etti.⁵⁰ Târîhî Yezd'de geçen bilgilere göre Sultan Tuğrul Bey, Ebû Mansûr Ferâmurz'dan İsfahân'ı vermesini, buna karşılık Irak-ı Acem'den istediği herhangi bir yeri alabileceğini bildirmiştir. Ebû Mansûr Ferâmurz ise Yezd kasabasını istemiş ve Sultan Tuğrul Bey de Yezd'in "Dârü'l-İbâde" (ibadet yeri) olarak Ebû Mansûr Ferâmurz'a verildiğine dair bir menşûr yazmıştır.⁵¹ Ebû Mansûr Ferâmurz, bu gelişmelerden sonra mahiyetiyle birlikte İsfahân'dan ayrılarak Yezd şehrine gidip oraya yerleşmiş ve sonrasında şehirde önemli imar faaliyetlerinde bulunmuştur.⁵² Ebû Mansûr Ferâmurz'un Yezd'e yerleşmesiyle birlikte halefleri de burada yaşamaya başlamışlar ve bunun nihayetinde Yezd ve çevresinde hüküm sürmüş olan ve Kâkûyî Hânedanı'na mensup kişilerce miladi 1141-1318 yılları arasında yönetilen Yezd Atabegleri kurulmuştur.⁵³

Bu gelişmelerin ardından Tuğrul Bey İsfahân'a girip, şehrin surlarını yıktırarak buraya yerleşti ve devletin başkentini Rey'den buraya taşıdı (Muharrem 443/Mayıs-Haziran 1051).⁵⁴ Böylece Hemedân'dan sonra Kâkûyîler'in İsfahân'daki hâkimiyeti de son bulmuş oldu.

6. Zahirüddin Ebû Mansûr Ferâmurz'un Son Dönemleri ve Ölümü

⁴⁶ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, 305.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 142; *el-Muntazam fî Târîhi'l Mülûk ve'l-Ümem*, C. XV, 331; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm (Hicrî. 441-460)*, C. XXX, 8; Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (Hicrî 430-538=1038-1143-44)*, (Çev. ve Not. Ali Sevim) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), 13; Kazvîni, *Târîh-i Cihân Ârâ*, 82; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 84; Âştîyanî-Pîrnîya, *Târîh-i Kâmil-i İnan*, C. II, 711; Sütüde, *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, C. II, 4; Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 126; Agacanov, *Selçuklular*, 111; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İnan", 88; Özgüdenli, *Selçuklular (Büyük Selçuklu Devleti Tarihi 1040-1157)*, C. I, 95; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

⁴⁸ A. Naci Tokma, "Gûrgânî, Fahreddîn Es'ad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 321.

⁴⁹ Fahreddîn Es'ad-i Gûrgânî, *Vîs u Râmîn*, (Neşr. Magoli A. Todua-Alexandre A.Gwakharia) (Tahran: İntişârât-i Bünyâd-i Ferheng-i İnan, 1349 hş.), 18 vdd.

⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 143; *Mücmelü't-Tevârîh ve'l-Kısas (Anonim)*, (Neşr. Muhammed Takî Behâr (Melik el-Şüera), be himmet-i Muhammed Ramazânî (Tahran: İntişârât-i Kelale Haver, 1318 hş.), 407; Kazvîni, *Târîh-i Cihân Ârâ*, 82; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 84; Âştîyanî-Pîrnîya, *Târîh-i Kâmil-i İnan*, C. II, 711; Sütüde, *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, C. II, 4; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İnan", 89; Güner, "Yezd Kâkûyîleri (Kâkveyhiler) ve Selçuklular", 357; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

⁵¹ Hasan Caferî, *Târîh-i Yezd*, (Neşr. İreç Âfşâr), (Tahran: İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, 1389 hş.), 34. Bu arada Hasan Caferî, bu bilgileri verirken Tuğrul Bey'in kardeşinin kızı Arslan Hatun'u Ebû Mansûr Ferâmurz ile nikahladığını kaydetmişse de gerçekte Arslan Hatun, Abbâsî Halifesi el-Kâim-Biemrillâh ile evlidir ve onun ölümünün ardından Ferâmurz'un oğlu Alâüddevle Ebû Mansûr Ali ile evlenmiştir.

⁵² Hasan Caferî, *Târîh-i Yezd*, 35-36; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

⁵³ Sütüde, *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, C. II, 5; Erdoğan Merçil, "Yezd Atabegleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi* 12, (İstanbul 1982), 368; Aydan Okumuş, "Yezd Atabegliği (1141-1318)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Marmara Üniversitesi, 2012), 41 vdd.; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 142; *el-Muntazam fî Târîhi'l Mülûk ve'l-Ümem*, C. XV, 331; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, 170; İbnü'l-Verdî, *Târîhu İbnü'l-Verdî*, C. I, 341; Özgüdenli, *Selçuklular (Büyük Selçuklu Devleti Tarihi 1040-1157)*, C. I, 95; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 84; Merçil, "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İnan", 88-89; Güner, "Yezd Kâkûyîleri (Kâkveyhiler) ve Selçuklular", 357; Bosworth, "Kâkûyids", *El²*, C. IV, 465.

Ebû Mansûr Ferâmurz Yezd'e yerleştikten sonra yukarıda da belirttiğimiz gibi bir yandan Yezd'i kalkındırmak ve varlığını bu şehirde kalıcı hale getirmek için imar faaliyetlerinde bulunurken bir yandan da Selçuklular ile tâbîlik esasına göre kurmuş olduğu dostane ilişkileri muhafaza ediyordu. Bu durum ise onun, Selçuklu sarayında büyük bir itibar görmesine olanak sağlamıştır. Nitekim Sultan Tuğrul Bey, Abbâsî Halifesi el-Kâim-Biemrillâh'ın kızı Seyyide Hatun'u istemek üzere vezir Amidülmülk Kündürî idaresinde Bağdat'a gönderdiği heyette Ebû Mansûr Ferâmurz da yer almaktaydı (hicrî 454/ miladi 1062).⁵⁵ Yine bu isteme merasiminin ardından nikâhın gerçekleşmesi için Sultan Tuğrul Bey Bağdat'a geldiğinde Ebû Mansûr Ferâmurz, onun yanında yer almış ve kendisine hil'at verilmiştir (hicrî 455/ miladi 1062-1063).⁵⁶

Yukarıda verdiğimiz bilgiler dışında bazı kaynaklarda geçen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Ebû Mansûr Ferâmurz'un Selçuklular tarafından gördüğü itibar bununla sınırlı değildi. Zira kaynaklarda Ebû Mansûr Ferâmurz'un "Şemsü'l-Mülk" lakabını kullandığı kaydedilmekle birlikte bu noktaya kadar ele aldığımız olaylarda Ebû Mansûr Ferâmurz'un bu lakabı kullandığına dair bir bilgiye ulaşamadık.⁵⁷ Yukarıda yukarıda da belirttiğimiz gibi Ebû Mansûr Ferâmurz, Selçuklular'ın tâbîliğini kabul ettikten sonra kendisine Şemsü'l-Mülk" lakabı verilmiştir.

Ebû Mansûr Ferâmurz Yezd'e yerleştikten sonra uzun bir yaşam sürmüş olan Ebû Mansûr Ferâmurz'un Selçuklu Sultanı Melikşâh döneminde öldüğü rivayet edilmektedir.⁵⁸ Onun ölümünün ardından hânedanın başına oğlu Alâüddevle Ebû Mansûr Ali geçmiş ve o da babası gibi Selçuklu sarayında önemli bir itibara sahip olmuştur.⁵⁹

SONUÇ

Kâkûyîler, Alâüddevle Muhammed'in iktidarı döneminde İran'ın batısı için Gazneliler ile uzun soluklu bir hâkimiyet mücadelesine girişmişlerdir. Gazneliler'in Dandanakan Savaşı'nda Selçuklular'a yenilmesiyle birlikte bölgede ve İslâm dünyasında yeni bir güç olarak ortaya çıkan Selçuklular bu mücadelenin merkezi olmuştur. Dandanakan Savaşı'ndan sonrasında Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, savaşta esir alınan Kâkûyî hükümdarı Alâüddevle Muhammed'in oğlu Ebû Mansûr Ferâmurz'u huzura getirdikleri zaman, ona iltifatlarda bulunmuş ve bu sırada Kâkûyî tahtında Alâüddevle Muhammed olmasına rağmen İsfahân ve Rey'in hâkimiyetini ona vermişti. Muhtemelen bunu yapmasının nedeni Alâüddevle Muhammed'in Gazneliler'i metbû tanımış olmasıydı.

Selçuklular'ın desteğini alan Ebû Mansûr Ferâmurz, babasının ölümünün ardından İsfahân'da Kâkûyî tahtına geçerek kardeşleri Ebû Kâlicâr Gerşâsb ve Ebû Harb ile birlikte hânedanı yönetmeye başlamıştır. Ebû Mansûr Ferâmurz her ne kadar iktidarının ilk döneminde Selçuklular'ı metbû tanımış olsa da Büveyhîler'den aldığı desteğinde etkisiyle bulduğu her fırsatta Selçuklular'a isyan etmiş ve zaman zaman hâkimiyeti altında bulunan yerlerde hutbeyi Büveyhîler adına okutmuştur. Bu durum ise Kâkûyîler için sonun başlangıcı olmuştur. Nitekim Selçuklular, Kâkuyî topraklarına hücum ederek, ilk olarak Hemedân'ı sonrasında ise uzun bir muhasaranın ardından İsfahân'ı ele geçirerek bölgedeki Kâkûyî hâkimiyetine son vermişlerdir. Buna rağmen Selçuklu Sultan'ı Tuğrul Bey, Ebû Mansûr Ferâmurz'a itibar göstererek, onu mahiyetiyle birlikte Yezd şehrine yerleştirmiş ve Selçuklular'a bağlı olarak bu şehirde hüküm sürmelerine olanak sağlamıştır. Böylece Ebû Mansûr Ferâmurz'un soyundan

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 221; el-Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, 18-24; Nâsirüddîn Münşî-i Kirmânî, *Nesâ'imü'l-Eshâr min Letâ'imi'l Âhbâr der Târih-i Vüzerâ*, (Neşr. Mîr Celâleddin Hüseyinî Urmevî) (Tahran: İntişârât-i İtilâât, 1364 hş.), 22; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 86; Güner, "Yezd Kâkûyîleri (Kâkveyhîler) ve Selçuklular", 358-359; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. VIII, 225; el-Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, 23-24; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 86; Güner, "Yezd Kâkûyîleri (Kâkveyhîler) ve Selçuklular", 359; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

⁵⁷ el-Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, 127; Nâsirüddîn Münşî-i Kirmânî, *Nesâ'imü'l-Eshâr*, 22; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 85; Güner, "Yezd Kâkûyîleri (Kâkveyhîler) ve Selçuklular", 358.

⁵⁸ Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

⁵⁹ Sütüde, *Târih-i Âl-i Muzaffer*, C. II, 5; Bosworth, "Dailamis in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", 86; Güner, "Yezd Kâkûyîleri (Kâkveyhîler) ve Selçuklular", 359; Seccâdi-Âl-i Dâvûd, "Âl-i Kâkûye", *DMBİ*, C. II, 112.

gelenler Yezd'de Selçuklular'a tâbi olarak Sultan Tuğrul Bey döneminden başlayarak Sultan Sencer dönemine kadar varlıklarını uzun süre muhafaza etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Agacanov, Sergey Grigoreviç. *Selçuklular*, (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev). İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.
- Âştîyanî, Abbâs İkbâl-Pîrnîya, Hasan. *Târîh-i Kâmil-i İrân (ez Guzeşte tâ be İmrûz)*, be ihtimâm-i Saîd Kâanî, C. II. Tahran: İntişârât-i Gülistân-i Şâirân, 1385 hş.
- Azîmî. *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (Hicrî 430-538=1038-1143-44)*, (Çev. ve Not. Ali Sevim). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Bâğbidî, Hasan Rızâî. *Sikkehâ-yi İrân der Dovre-yi İslâmî ez Âğâz tâ ber Âmeden-i Selçûkîyân*. Tahran: İntişârât-i Sâzmân-i Mutâla'a ve Tedvîn-i Kitâb-i Ulûm İnsânî-i Danişgâhhâ, 1393 hş.
- Bosworth, C. E. "Dailamîs in Central Iran: The Kâkûyids of Jibâl and Yazd", (Edited by C. E. Bosworth), *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*. London: Variorum Reprints, 1977.
- _____. "The Political and Dynastic History of The Iranian World (A. D. 1000-1217)", *The Cambridge History of Iran*, C. V. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.
- _____. "Kâkûyids", *Encyclopaedia of Islam*, C. 4, E. J. Brill. Leiden 1997, 465-466.
- Beyhakî, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin. *Târîh-i Beyhakî*, (Neşr. Ali Ekber Feyyâz), (be ihtimâm-i Muhammed Ca'fer Yâhakkî). Meşhed: İntişârât-i Dânişgâh-i Firdevsi, 1383 hş.
- Ebü'l-Fidâ, el-Melikü'l Müeyyed İmâdüddîn İsmâil b. Ali b. Mahmûd el-Eyyûbî. *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, C. II, (Neşr. es-Seyyid Muhammed Abdullatif el-Habîb vd.). Kahire: el-Matbaatü'l-Hüseyniyeti'l Mısıriyye, 1907.
- el-Bundârî, İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî. *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, (Çev. Kıvameddin Burslan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1946.
- ez-Zehabî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm (Hicrî 441-460)*, C. XXX, (Neşr. Ömer Abdüsselâm). Beyrut: Tedmürî, Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1994.
- Gürgânî, Fahreddîn Es'ad. *Vîs u Râmîn*, (Neşr. Magoli A. Todua-Alexandre A.Gwakharia). Tahran: İntişârât-i Bünyâd-ı Ferheng-i İrân, 1349 hş.
- Gençtürk, Cihan. *İrân Büveyhîleri (322-448/934-1056) (Siyaset, İdarî Teşkilât ve Sosyo-Kültürel Hayat)*, Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021.
- _____. "Kâkûyîler ve Alâüddeve Muhammed Dönemi (1007-1041)", *History Studies* 14, S. 2, (2022), 313-334.
- Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus). *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, (Çev. Ömer Rıza Doğrul). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1945.
- Güner, Ahmet. "Yezd Kâkûyîleri (Kâkveyhîler) ve Selçuklular", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, Konya: Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, (11-13 Ekim 2001).
- _____. "Kâkûyîler"; *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 220.
- Hasan Caferî. *Târîh-i Yezd*, (Neşr. İreç Âfşâr). Tahran: İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, 1389 hş.

- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed. *Târîhu İbn Haldûn*, C. IV, (Neşr. Halil Şehhâde-Süheyl Zekkâr). Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, C. XV, (Neşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ-Mustafa Abdülkâdir Atâ) Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1995.
- İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fi't-Târîh*, C. VII-VIII, (Trc. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın). İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2016.
- İbnü'l-Verdî; Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer, *Târîhu İbnü'l-Verdî (Tetimmetü'l-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer)*, C. I. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1996.
- İstahrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-İstahrî el-Fârisî. *Ülkelerin Yolları*, (Çev. Murat Ağarı), İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2015.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019.
- Kazvîni, Hamdullah Müstevfî, Ebû Bekr b. Ahmed b. Nasr. *Nüzhetü'l Kulûb*, (Neşr. G. Le Strange). Tahran: İntişârât-i Esâtîr, 1389 hş.
- Kazvîni, Kâdî Ahmed Gaffâri. *Târîh-i Cihân Ârâ*. Tahran: İntişârât-i Kitâb Furûşî-yi Hâfız, 1338.
- Köymen, Mehmet Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.
- _____. *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul: MEB, 1976.
- Kurtuluş, Rıza. "Kâşân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yayınları, İstanbul, 3-4.
- Merçil, Erdoğan. "Sultan Tuğrul Bey Zamanında İran", *Selçuklular (Makaleler)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011.
- _____. "Yezd Atabegleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12, (İstanbul 1982), 367-385.
- Miles, George C. *The Numismatic History of Rayy*, *Numismatic Studies*, No. 2. New York: The American Numismatic Society, 1938.
- _____. "Another Kâkwayhid Note", *Museum Notes* 18, American Numismatic Society, (New York 1972), 139-148.
- _____. "The Coinage of The Kâkwayhid Dynasty", *Iraq* 5, S 2, British İnstitute for The Study of Iraq, (1938), 93-104.
- Mücmelü't-Tevârîh ve'l-Kısas (Anonim)*, (Neşr. Muhammed Takî Bahâr (Melik el-Şûera), (be himmet-i Muhammed Ramazânî). Tahran: İntişârât-i Kelale Haver, 1318 hş.
- Kirmânî, Nâsîrüddîn Münşî. *Nesâ'imü'l-Eshâr min Letâ'imî'l Ahbâr der Târîh-i Vüzerâ*, (Neşr. Mîr Celâleddin Hüseyinî Urmevî). Tahran: İntişârât-i İttılâât, 1364 hş.
- Okumuş, Aydan. "Yezd Atabegliği (1141-1318)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Marmara Üniversitesi, 2012.
- Özgüdenli, Osman Gazi. *Selçuklular (Büyük Selçuklu Devleti Tarihi 1040-1157)*, C. I. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- _____. "Bir Ortaçağ İran Şehrinin Anatomisi: İsfahân (650-1500)", *Name-i Aşina*, 5/11, (2003), 59-97.

- Piyadeoğlu, Cihan. “Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal”, *Türkiyat Mecmuası* 23, (2013), 117-143.
- Reşîdüddîn Fazlullah. *Cami'üt-Tevârih Selçuklu Devleti*, (Çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş). İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.
- Seccâdî, Sâdık-Seyyîd Ali Âl-i Dâvûd. “Âl-i Kâkûye”; *Dâiretü'l-Maârif-i Bozorg-i İslâm*, C. 2, Tahran: Merkez-i Dânişnâme-yi Cihân-i İslâm, 1374 hş., 111-112.
- Strange, Guy Le. *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya)*, (Çev Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar). İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- Sütûde, Hüseyin Kulî. *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, C. 2. Tahran: Çâphâne-yi Dânişgâh-i Tahran, 1346 hş.
- Tâçâbâdî, Muhammed Hüdâverdi. *Târîh-i Sîyâsî ve İçtimâî-yi Kirmân: ez Vurûd-i İslâm tâ Pâyân-i Âl-i Bûveyh*. Kirmân: İntişârât-i Merkez-i Kirmân Şinâsî, 1386 hş.
- Tokma, A. Naci. “Gürgânî, Fahreddîn Es'ad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 321.
- Turan, Osman. *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2009.
- Yâkût el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Büldân*, C. I-II-V. Beyrut: Dâr Sâdır, 1977.
- Yılmaz, Ahmet. *Sultan I. Mesûd Devri Gazneliler Tarihi (1030-1041)*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021.
- Zahirüddîn Nişâburî. *Selçûknâme*, (Neşr. Mîrzâ İsmâîl Afşâr), Tahran: İntişârât-i Esâtîr, 1390 hş.